

СЕКЦІЯ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.932

Ірина БОРОВСЬКА,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на території нашої країни Законом України від 24 лютого 2022 року «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» зумовило необхідність запровадження суттєвих змін у вітчизняне галузеве законодавство, з метою його адаптації до існуючих реалій, балансу суспільних і приватних інтересів та, водночас, забезпечення реалізації проголошених світових правових ідей у площині дотримання найвищих людських цінностей.

Варто підкреслити, що у світлі відповідної проблематики важливого значення набуває продовження обраного Україною вектору запровадження єдиних стандартів цивільного процесу ЄС, які визначені у Резолюції Європейського Парламенту, що включає рекомендації Комісії щодо спільних мінімальних стандартів цивільного процесу в Європейському Союзі (2015/2084(INL)) [1] задля побудови такої моделі цивільного процесу, яка здатна гарантувати своєчасний та ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Виходячи із змісту цієї Резолюції, можна виокремити декілька груп мінімальних стандартів цивільного процесу, а саме: стандарти, що забезпечують справедливий та ефективний результат розгляду справи; продуктивність судового розгляду; доступ до судів та правосуддя; справедливість процесу [2, с. 58].

Очевидно, що ефективним напрямом адаптації вітчизняного цивільного процесу до сучасних умов у світлі продуктивності судового розгляду справи є розширення сфери дії процесуальної економії, зокрема шляхом реалізації одного із її складових – принципу розумності строків розгляду справи судом.

Звернемо увагу на сутність принципу розумності строків розгляду справи судом, особливості його реалізації в умовах воєнного стану та окремі концепти оптимізації цивільного процесу у цій площині.

Розумність строків розгляду справи судом закріплений як один із принципів у системі основних засад (принципів) цивільного судочинства (п. 10. ч. 3 ст. 2 ЦПК України), що є новелою у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві, оскільки до внесення змін Законом України від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» принципи цивільного судочинства не були

систематизовані на законодавчому рівні, а досліджуваний принцип був втілений у процесуальних нормах опосередковано, шляхом законодавчо визначених меж розгляду справи судом, а також характеристики критеріїв, що мають братися до уваги судом у ході здійснення правосуддя при встановленні строків для вчинення окремих процесуальних дій учасниками справи.

Проте, незважаючи на докорінну модернізацію і оптимізацію моделі вітчизняного цивільного процесу, законодавцем і наразі не визначено у ЦПК України зміст принципу розумності строків розгляду справи судом на відміну від інших основних засад (принципів) цивільного судочинства, зокрема таких як пропорційність у цивільному процесі (ст. 11 ЦПК України), обов'язковість судових рішень (ст. 18 ЦПК України) неприпустимість зловживання процесуальними правами (ст. 44 ЦПК України) тощо.

Аналіз наукових доробок свідчить, що серед процесуалістів також немає єдиного підходу щодо доцільності віднесення розумності строків розгляду справи судом до основних засад (принципів) цивільного судочинства. Так, в обґрунтуванні таких поглядів, учені керуються тим, що розумність строків розгляду справи судом «хоча й має загальний характер, однак її зміст не конкретизований, бо судження, що формується за результатами оцінки, є залежним від обставин конкретної справи, тобто має суб'єктивний характер», «оціночний характер даної вимоги унеможливує виконання нею регулятивної та інтерпретаційної функції» [3, с. 86–87], не має суттєвих ознак, притаманних принципам цивільного судочинства [4, с. 294].

На нашу думку, відповідна позиція є спірною, оскільки розумність строків розгляду справи судом є беззаперечною аксіомою, втіленою у нормах процесуального права, елементом інших основних засад (принципів) цивільного судочинства (зокрема неприпустимості зловживання процесуальними правами, пропорційності), слугує реалізації останніх, а також дотриманню судом меж окремих дискреційних повноважень при здійсненні правосуддя і, у поєднанні з іншими принципами, – виконанню завдання цивільного судочинства.

Н. Ю. Сакара у світлі дослідження змісту категорії «розумність строків» вирізняє деякі її сутнісні ознаки, а саме: відповідна вимога пред'являється до строків вчинення процесуальних дій, які встановлюються лише судом; дана вимога пред'являється до строків розгляду справи лише коли мова йде про спрощене позовне провадження, тобто вона не висувається до строків розгляду справи в порядку загального позовного, наказного та окремого провадження, що свідчить про її фрагментарне спрямування; наслідки порушення строків встановлені лише для учасників справи (ст. 126 ЦПК України) [3, с. 83], оскільки недотримання судами строків як для вчинення процесуальних дій, так і для прийняття судових рішень не має жодних процесуальних наслідків, за винятком постановлення окремої ухвали (ч. 8–10 ЦПК України) [3, с. 86–87].

Варто констатувати, що у ЦПК України категорія «розумність строків» має фрагментарне визначення, оскільки вживається лише як

критерій, який має враховувати суд для встановлення строків, необхідних для вчинення окремих процесуальних дій учасниками справи, якщо такі строки не визначені законом. Так, відповідно до ст. 121 ЦПК України суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. Із змісту частини другої указаної статті випливає, що строк є розумним, якщо відповідає таким критеріям: 1) передбачає час, який є достатнім для вчинення процесуальної дії (при цьому суд має враховувати обставини справи при встановленні процесуального строку); 2) встановлений судом строк відповідає завданню цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ (ч. 1 ст. 2 ЦПК України).

Натомість, тлумачення змісту категорії «розумний строк» та критеріїв, якими має керуватися суд при встановленні строків для вчинення процесуальних дій учасниками справи, головним чином відображене у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерела права (ч. 4 ст. 10 ЦПК України) і вітчизняній судовій практиці.

Так, у п. 3 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» зазначається, що «розумним, зокрема, вважається строк, який є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту» [5].

З урахуванням практики ЄСПЛ критеріями розумних строків у цивільних справах є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших учасників судового процесу; поведінка органів державної влади; характер процесу та його значення для заявника (справи «Федіна проти України» від 02 вересня 2010 року (п. 78) [6], «Смірнова проти України» від 08 листопада 2005 року (п. 66) [7], «Матіка проти Румунії» від 02 листопада 2006 року, «Літоселітіс проти Греції» від 05 лютого 2004 року та інші) [5].

Щодо критеріїв, якими має керуватися суд при встановленні процесуального строку у період воєнного стану.

Варто зазначити, що на відміну від численних змін, внесених у норми матеріального права з метою адаптації законодавства до існуючих реалій, до ЦПК України на даний момент не вносилися зміни, які передбачають особливості процесуальної процедури розгляду і вирішення справ в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 10, ч. 2 ст. 26 Закону України від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів не можуть бути припинені. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

Очевидно, що з урахуванням наведених положень на даний момент важливого значення набуває здійснення судами дискреційних повноважень, які передбачені у численних нормах ЦПК України і були значно розширені внаслідок реформування процесуального законодавства, у тому числі і у

площині встановлення судом процесуальних строків для вчинення процесуальних дій з урахуванням обставин конкретної справи (ч. 2 ст. 121 ЦПК України), а також поновлення пропущеного строку за заявою учасника справи (ч. 1 ст. 127 ЦПК України) і продовження процесуального строку за заявою учасника справи, поданою до закінчення цього строку, чи з ініціативи суду (ч. 2 ст. 127 ЦПК України).

При цьому з аналізу ч. 2 ст. 127 ЦПК України випливає, що суд наділений дискреційними повноваженнями щодо продовження процесуального строку для вчинення процесуальної дії (продовження процесуального строку з власної ініціативи) як до закінчення строку на її вчинення так і після, враховуючи темпоральні межі, визначені законодавством для певного виду та (або) стадії цивільного судочинства.

У світлі зазначеного слід звернути увагу, що чинне цивільне процесуальне законодавство України надає можливість продовження судом строку, встановленого законом, у виняткових випадках. Так, відповідно до ч. 3 ст. 189 ЦПК України підготовче провадження має бути проведене протягом шістдесяти днів з дня відкриття провадження у справі. У виняткових випадках для належної підготовки справи для розгляду по суті цей строк може бути продовжений не більше ніж на тридцять днів за клопотанням однієї із сторін або з ініціативи суду. Аналогічна норма міститься у ч. 2 ст. 371 ЦПК України щодо продовження строку розгляду справи судом апеляційної інстанції.

У цій площині слід звернути увагу на існуючу колізію між нормами ЦПК України щодо диференціації строків та можливості їх поновлення чи продовження судом, оскільки виходячи зі змісту ч. 1, 2 ст. 127 ЦПК України чітко розмежовується, що пропущений процесуальний строк, встановлених законом, може бути поновлений судом, а встановлений судом процесуальних строк – продовжений.

Як слушно зазначає О. О. Штефан, така правова невизначеність створює умови для певних маніпуляцій та твердження, що воєнний стан є об'єктивною та поважною причиною не лише для продовження, а й для поновлення процесуальних строків [8, с. 77].

Таким чином, ми звернули увагу на деякі аспекти сутності принципу розумності строків розгляду справи судом, а також окремі питання його реалізації в умовах воєнного стану. У підсумку варто зазначити, що принцип розумності строків розгляду справи судом є функціональним принципом цивільного судочинства, який у взаємозв'язку з іншими основними засадами (принципами) цивільного судочинства слугує виконанню завдання цивільного судочинства. Оскільки процесуальна форма у цивільних справах має відповідати завданню і меті цивільного судочинства, при встановленні процесуальних строків на вчинення окремих процесуальних дій, а також поновленні і продовженні процесуальних строків в умовах воєнного стану суд має враховувати критерії розумності строків, а також передбачену законодавством можливість здійснення дискреційних повноважень для забезпечення своєчасного розгляду справи.

Список використаних джерел

1. European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the European Union. URL.: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0282+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>.
2. Ізарова І. Спільні стандарти цивільного процесу в ЄС: загальна характеристика та перспективи реалізації. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 55–61.
3. Сакара Н.Ю. Основні засади цивільного судочинства та розумність строків розгляду справи судом. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 142. С. 77–89.
4. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система проблеми сучасної теорії та практики. Монограф. Харків : Право, 2020. 672 с.
5. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : Постанова Пленуму спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>.
6. Справа «Федіна проти України» (заява № 17185/02) : Рішення Європейського суду з прав людини від 02 вересня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_802#Text.
7. Справа «Смірнова проти України» (заява № 36655/02) : Рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_440#Text.
8. Штефан О.О. Процесуальні строки як критерій ефективного захисту прав в умовах воєнного стану. *Імплементція міжнародних стандартів у цивільне та господарське судочинство України*: збірник матеріалів П'ятого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 7 червня 2022 р.) / упорядник В.М. Короленко. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2022. С. 76–79.

УДК 347.91:342.78

Анастасія ЗАДОРОЖНА,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПІДСУДНІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На всій території України 24.02.2022 р. був введений воєнний стан [1], який згодом продовжувався до 25.04.2022 р. [2], до 25.05.2022 р. [3] та останнє продовження до 23.08.2022 р. [4].

Введення воєнного стану на всій території держави відобразилося на процесі здійснення правосуддя судами України. Для запобігання